

ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ

Η σημασία των εθίμων

της εκπαιδευτικού Παναγιώτας Χρ. Κυπριανού

Έθιμα είναι περιοδικές ενέργειες ή πράξεις που τις συνηθίζουμε όχι σαν άτομα μεμονωμένα αλλά σαν μέλη της ομάδας (οικογένειας, κοινότητας, έθνους). Είναι δηλαδή κοινές συνήθειες που μπορούμε να τις κατατάξουμε σε δύο κατηγορίες:

- α) Θρησκευτικά έθιμα, που συνδέονται με το θρησκευτικό βίο και
- β) Κοινωνικά έθιμα, που ρυθμίζουν τις σχέσεις μεταξύ των ατόμων μιας κοινότητας.

Τα έθιμα έχει διασώσει η συντηρητικότητα του λαού μας διατηρώντας τα ζωντανά και ακοιλουθώντας τα αυθόρμητα. Έφθασαν σ' εμάς από γενιά σε γενιά χάρις στην τρισχιλιετή μας παράδοση κι όσο κι αν απομακρύνονται από την αρχική τους σύνθεση (εξαιτίας της ραγδαίας ανάπτυξης της τεχνολογίας και της μεταβολής των συνθηκών της ζωής), μένουν στην ουσία πολύ κοντά στο βασικό τους πυρήνα. Γι' αυτό μας κρατούν δεμένους με τις ρίζες μας.

Αποτελούν στην πραγματικότητα τη συνεκτική δύναμη της κοινότητας που τη συντηρούν, γιατί ρυθμίζουν τη συμβίωση, εκφράζουν την ομαδική συνείδηση κι ελέγχουν τη διαγωγή, συντελούν στη διατήρηση του εθνικού προσώπου και αποτελούν φραγμό στην επικίνδυνη αλλοτρίωση.

Τα έθιμα είναι οι άγραφοι νόμοι που δεν επιβάλλονται, αλλά εκτελούνται κατά καθήκον και βασίζονται στην κοινή επιδοκιμασία. Σαν εκδηλώσεις του πνεύματος και της ψυχής του λαού εκφράζουν τις περί ηθικής αντιλήψεις του κι αποδίδουν την πείρα και τη νοοτροπία του.

Με βάση τα πιο πάνω συνάγεται ότι η προσήλωση στα έθιμα μας είναι ευεργετική και απαραίτητη για την ηθική μας επιβίωση.

Έθιμα και φροντίδες για τη γέννηση και την ανατροφή των παιδιών στο Παλαί-κυθρο και στην περιοχή Κυθρέας.

Στο Παλαίκυθρο, σ' όλη τα χωριά της περιοχής Κυθρέας και σ' ολόκληρη την Κύπρο βρίσκουμε την πολύ παλιά αντίληψη η απόκτηση παιδιών να θεωρείται ευτυχισμένο γεγονός, γι' αυτό τα αντρόγυνα που δεν έχουν παιδιά περιφρονούνται. Δηλαδή ολοκληρωμένη οικογένεια νομίζεται εκείνη που έχει παιδιά. Έτσι εξηγείται το έθιμο κατά το οποίο στις τελετές του γάμου κυλούν στο νυφικό κρεβάτι ένα παιδί, κατά προτίμηση αγόρι, για ν' αποκτήσει το αντρόγυνο αρσενικά παιδιά γιατί ο πατέρας που έχει αγόρια καμαρώνει επειδή θα συνεχιστεί έτσι το οικογενειακό όνομα. Ανκαι για τη μητέρα η απόκτηση κόρης είναι μεγάλη ευτυχία, εξ ου και ο στίχος

“Της καθομόνας το παιδί το πρώτο νάναι κόρη”

και τούτο γιατί η κόρη θα είναι σύντροφος της μάνας στο σπίτι και μεγάλη βοηθός στις δουλειές και στο μεγάλωμα των παιδιών. Εκτός τούτου η κόρη θα “βλέπει” (φροντίζει) τους γέρους γονείς στα γηρατειά.

Θεωρείται καλό κάθε αντρόγυνο να έχει πάνω από τρία παιδιά, γιατί εξ αιτίας της παιδικής θνησιμότητας στα παλιά τα χρόνια κινδύνευε το αντρόγυνο να μείνει χωρίς παιδιά. Γι αυτό επικρατεί στο λαό η αντίληψη ότι:

«από 'σαι δκυό έσαι ένα, από 'σαι ένα εν έσαι κανένα

Έτσι προετοιμάζονται τα ζευγάρια ψυχικά να δεχτούν τα κτυπήματα του χάρου, «να μοιράσουν με το χάρο», όπως λέγουν. Αξίζει να σημειωθεί ότι η μητέρα που είχε παιδιά πεθαμένα απόφευγε να φάει αγγούρι κατά το μήνα Μάιο, γιατί η ψυχή του πεθαμένου παιδιού λέγει:

«Ανάθεμα τη μάνα μου 'πο 'φα τον Μαν αγγούρι

τζι' έφασεν τζαι χρυσόμηλα τζι έκαμέν με μαμμούριν».

Ίσως η αντίληψη αυτή απηχεί παλιές συνήθειες από την αρχαιότητα, όπου οι αρχαίοι Έλληνες κατά το μήνα Μάιο τελούσαν τα Λειμούρια, γιορτή προς τιμή των νεκρών. Γι αυτό και κατά το μήνα τούτο αποφεύγονται οι γάμοι, γιατί ένας μήνας που ήταν αφιερωμένος στους νεκρούς δεν μπορεί να είναι ευοίωνος για ένα νέο αντρόγυνο. Μπορεί ακόμη η αντίληψη αυτή να προήλθε από το εξής: Επειδή τον παλιό καιρό το αγγούρι ήταν δυσεύρετο κατά το μήνα Μάιο, λόγω ελλείψεως θερμοκηπίων, εθεωρείτο μεγάλη απόλαυση να φάει ένας τέτοια εποχή αγγούρι και έτσι η χαροκαμένη μάνα απέφευγε τέτοιου είδους απολαύσεις. Μπορούσε όμως κατά την εποχή αυτή να φάει αγγούρι, αφού προηγουμένως χάριζε στα παιδιά της γειτονιάς αγγούρια, να φάνε και **“να μακαρίσουν τα πεθαμένα της”**. Έτσι η ψυχή του νεκρού παιδιού θα γευτεί και κείνη μαζί με τα παιδιά το προϊόν τούτο.

Για την έγκυο, “αγγαστρωμένη”, λαμβάνονται πολλές φροντίδες. Μόλις αντιληφθεί μια γυναίκα ότι είναι έγκυος, προσπαθεί με κάθε τρόπο να το κρατήσει μυστικό, για να βγει το παιδί της όμορφο. Προσέχει από τα βάρη και τις μυρωδιές, γιατί μπορεί να γίνουν αίτια αποβολής, **“να ρίψει το μωρό”**, όπως λέγουν. Γι αυτό οπουδήποτε βρίσκεται η έγκυος και μαγειρεύουν πρέπει να της προσφέρουν “μυρωδικιάν” από το ετοιμαζόμενο φαγητό, για να μην προκαλέσει η μυρωδιά του φαγητού αποβολή. Επίσης υπάρχει η αντίληψη ότι μπορεί να σχηματισθεί το σημάδι του αντικειμένου που πεθύμησε η έγκυος σ' εκείνο το μέρος του σώματος του παιδιού που άγγιξε η έγκυος κατά την επιθυμία της. Γι αυτό και δεν πρέπει να μείνει καμιά επιθυμία της ανικανοποίητη.

Επίσης η έγκυος προσέχει από τα παράξενα θεάματα, γιατί ό,τι παράξενο δει και της κάνει εντύπωση (“ποθαμμαστεί”) θα το γεννήσει. Έτσι ερμηνεύεται από το

Ἰαό η γέννηση παρά φύση παιδιών και τεράτων, γιατί μητέρα κατά την εγκυμοσύνη είδε ή φαντάστηκε κάτι τέτοιο και "ποθαμμάστηκε". Γι' αυτό, όταν δει κάτι το παράξενο, σταυρώνει την κοιλιά της για να μη συμβεί ένα τέτοιο ενδεχόμενο. Προσπαθεί να βλέπει όμορφα και ευχάριστα πράγματα, για να βγει το παιδί όμορφο. Αποφεύγει να τρώει Ἰαγό, γιατί το παιδί θα αποκτήσει ιδιότητες του Ἰαγού, όπως την ιδιότητα να Ἰαγοκοιμάται, να κοιμάται δηλαδή με ανοικτά μάτια. Αν κατά την εγκυμοσύνη πεθυμήσει Ἰαγό, το παιδί θα βγει "Ἰαόσειιθο", δηλαδή με χείλη σχισμένα όπως του Ἰαγού.

Όταν πῆησιάζουν οι μέρες που θα γεννηθεί το παιδί η μέλλουσα μητέρα κάνει τις ετοιμασίες για τα γεννητούρια. Ετοιμάζει πρώτα την προίκα του μωρού που είναι: "τα παννούδικια" ή "πικωλούδικια", οι "φακούρες", "οι τουλουππίστρες", "τα πουκαμισούδικια", τα "αττερούδικια", "οι σκούφικες", οι "σαλιαρίστρες". Επίσης πρέπει να έχει μερσίνη έτοιμο για το μερ-σίνιασμα του μωρού. Ξηραίνουν μερσίνη και τα φύλλα του τα κουπανίζουν σε γουδί ώσπου να γίνουν Ἰεπτή σκόνη. Αυτή τη σκόνη την περνούν από την "τατοτά" και τη χρησιμοποιούν αντί πούδρας, για να "μουσκομυρίζει" το μωρό και να μη "συγκαύκεται". Ακόμη πρέπει να ετοιμασθούν και τὰ "κούμουἸηλα", ξερά παξιμάδια περασμένα με κῆωστή, για να προσφερθούν στις γυναίκες που θα επισκεφθούν τη "Ἰιχούσα" (Ἰεχώννα) και το νεογέννητο. Τεῆευταία φροντίδα της ετοιμόγεννης πριν από τον τοκετό είναι η κοινωνία των Αχράντων Μυστηρίων, διότι πιστεύεται ότι η θεία κοινωνία θα τη βοηθήσει να γεννήσει καῆα. ΕξάἸηου η επίτοκος αντιμετωπίζει τον κίνδυνο του θανάτου και, όπως πιστεύεται, "το μνήμαν της Ἰιχούσας είναι για σαράντα μέρες ανοικτόν", γι' αυτό δεν πρέπει να πεθάνει αμετάἸηβη.

Όταν αρχίσουν οι πρώτοι πόνοι θα στείλουν να καῆσουν τη "μαμμούν" (μαμμή) και ακόμη θα προσκαῆσουν τις συγγένισσες της "τζοἸηιοπονούσας" καῆώς και τις γειτόνισσες, για να παρασταθούν στον τοκετό και να βοηθήσουν τη "μαμμούν". Η χαρακτηριστική φράση με την οποία προσκαῆσαν σ' αυτό το γεγονός ήταν: "να κοπιάσετε στα τζοἸηιοπονήματα της τάδε". Βέβαια τώρα οι πιο πολλῆς γεννούν στα νοσοκομεία και τις κῆινικές και δεν υπάρχουν αυτές οι διαδικασίες.

Οι στιγμές αυτές είναι οι πιο οδυνηρές, γι' αυτό χρειάζεται και η συμπαράσταση και η παρουσία και ἸηἸων γυναικών. Εικόνα των αφόρητων πόνων της κόρης σε τέτοιες στιγμές μας δίνουν οι πιο κάτω στίχοι:

*"Ο βους αν μεν αῆώνευκεν η κόρη αν δεν εγένναν
ο νιος αν δεν εῆέριζεν ποττέ του εν εῆρναν".*

Αυτοί οι στίχοι δηῆώνουν πως η πιο δύσκολη εργασία για το βόδι θεωρείται το αῆώνισμα, για τη γυναίκα η γέννα και για τον άντρα ο θερισμός.

Μόῆης γεννηθεί το παιδί, η "μαμμού" θα φωνάξει το φύἸο του και θα τους ευχηθεί να τους ζῆσει. Μετά θα ετοιμάσει τη μητέρα και θα τη βοηθήσει "να ρίψει το

ταίρι" (πηλακούνται), το οποίο θάβουν σε μια απάτητη γωνιά της αυλής, για να μη φοβάται το μωρό τη νύκτα. Μετά απ' αυτό θα γίνει το "αφφαλοκόψιμο" η "μαμμού" αφού δέσει τον ομφάλιο λώρο σε μικρή απόσταση από τον ομφαλό θα τον κόψει με ψαλίδι αναφέροντας το όνομα που θα δώσουν στο παιδί.

Το "αφφάλη" δένεται με κλωστή από μετάξι, συνήθως κόκκινο, που η μητέρα το έχει φυλαγμένο για το σκοπό τούτο. Την κόκκινη κλωστή την παίρνουν από το ράψιμο του κρεβατιού της νύφης. Το κρεβάτι της νύφης το ράβουν επτά μονοστέφανες, δηλαδή γυναίκες που έχουν κάνει ένα γάμο. Μετά το ράψιμο η καθεμιά κρατάει δικά της τα βελόνια με τα οποία έχει ράψει το κρεβάτι· κρατάει δυο βελόνια· ένα με την άσπρη κλωστή που ράφτηκε το κρεβάτι, γεμισμένο με μαλλιά προβάτου, κι ένα με την κόκκινη κλωστή με την οποία ράβονται οι τρεις κόκκινοι σταυροί στο προσκέφαλο καθώς και τα τέσσερα κόκκινα "φλοκκούδικα" στις τέσσερις γωνιές του κρεβατιού. Αυτήν ακριβώς την κόκκινη κλωστή τη φυλάνε για να δέσουν το "αφφάλη" του μωρού. Μετά από μερικές μέρες αποκόπτεται μόνο του το μέρος που είναι ανάμεσα στο δέσιμο και την τομή. Αυτό το δίνουν στον πατέρα του μωρού που το βάζει στο πορτοφόλι του, για να είναι πάντα γεμάτο με λεφτά.

Μετά το "αφφαλοκόψιμο" θ' ακολουθήσει το αηάτισμα, ο "νους", όπως λέγεται Μέσα σε μια μικρή σκάφη ("βουρνί") βάζουν άηας με κρασί με το οποίο αηείφουν (η "μαμμού" με τη βοήθεια των άηηλων γυναικών) το μωρό λέγοντας η καθεμιά και μια ευχή. Όταν κάποιος ιδρώνει πολύ, λέγουν ότι "δεν τον αηάτισε καλή η μαμμού όταν γεννήθηκε". Αφού μείνει το άηας για μερικές ώρες, γίνεται το μπάνιο του μωρού. Μέσα στο νερό τούτο πλένουν τα πόδια των μεγαλύτερων αδελφών του, για να μη ζηλεύουν.

Μέσα στα άηηα καθήκοντα της "μαμμούς" είναι να κόψει και το χαλινάρι, μια μικρή μεμβράνη κάτω από τη γλώσσα, για να γίνει καθαρόγλωσσο. Γι' αυτό όταν κάποιος τραυλίζει λένε ότι "δεν του εκόψαν το χαλινάρι".

Μετά το λούσιμο η "μαμμού" θα μερσινιάσει το μωρό με το μερσίμι που αναφέραμε πιο πάνω. Το μερσίνιασμα εξακολουθεί να γίνεται κάθε φορά μετά το μπάνιο του μωρού, για να μη συγκαίεται. Κατόπιν θα το ντύσει και θα το "τουηουπίσει" (φασκιώσει).

Το πρώτο ένδυμα που φοράει το παιδί αμέσως μετά το αηάτισμα είναι το λεγόμενο "πικάρτιν". Τούτο είναι ένα τεμάχιο υφάσματος συνήθως από το πουκάμισο του πατέρα ή άηηλου μέλους της οικογένειας, το οποίο διακρίνεται για την καλhosύνη και τη φρονιμάδα του, για να γίνει το παιδί καλhόγνωμο και καλhosυνάτο όπως το πρόσωπο αυτό. Σ' αυτό το ύφασμα βγάζουν μια τρύπα, για να περάσει το κεφαλάκι του μωρού. Την τρύπα τη βγάζουν όχι με ψαλίδι, αηηά καίοντας το ρούχο με ένα αναμμένο κερι.

Το φάσκωμα γίνεται για να "σφίξουν τα κοκκαηούδικα του μωρού" και ν' αποκτή-

σει ίσια σπονδυλική στήλη και για να ζεσταίνεται κατά το χειμώνα. Γι' αυτό τον πρώτο καιρό "τουλουπίζουν" μέσα και τα χεράκια του μωρού και έτσι γίνεται μια στερεά μάζα που έχει "πίασμα"* μπορούν δηλαδή να το κρατούν άφοβα.

Στη σκούφια του μωρού καρφισώνουν σταυρό και "αμματόπετρα" για αποτροπή του ματιάσματος. Επίσης στο κεφάλι του μωρού βάζουν μαντήλι κόκκινο για απομάκρυνση των κακών δαιμόνων καθώς και κίτρινο σαν μέτρο προστασίας για το "ζαννίν" (ίκτερο). Κόκκινη κορδέλλα βάζουν και στην εξώπορτα του σπιτιού, για να τη βλέπουν οι "άτσαλλες" (όσες έχουν τα έμμηνα τους), να πληροφορούνται ότι υπάρχει ηεχώνα στο σπίτι αυτό και να μην μπαίνουν εκεί, γιατί η ηεχώνα θα "βυζοπονήσει".

Επίσης κόκκινο κορδελλάκι βάζει και η ηεχώνα στο μαντήλι του κεφαλιού της μέχρι να "ποσαραντώσει" (να σαραντίσει). Το κόκκινο στη ηεχώνα και το μωρό μέχρι τις σαράντα μέρες χρησιμεύει για την αποτροπή των κακών πνευμάτων, από τα οποία κινδυνεύει τόσο η μητέρα όσο και το παιδί. Γι' αυτό δεν αφήνουν μόνη ούτε τη ηεχώνα ούτε το παιδί: Κάποιος πρέπει να προσέχει τη μάνα και το παιδί, μπορεί μεγάλος, μπορεί μικρός, διότι η παρουσία ανθρώπου αποτρέπει τα κακά πνεύματα. Η προφύλαξη αυτή πρέπει να λαμβάνεται μέχρι τα "σταυρώματα", για τα οποία γίνεται λόγος πιο κάτω. Οι επισκέψεις στη ηεχώνα αποφεύγονται την Τρίτη και το Σάββατο, γιατί πιστεύεται ότι η ηεχώνα θα πάθει κακό.

Αμέσως μετά τη γέννα ή το επόμενο πρωί, αν η γέννα έγινε βράδυ, καλείται ο παπάς να κάμει "ευτζήν", δηλαδή αγιασμό. Απ' αυτό το αγιασμένο νερό πλένονται και οι γυναίκες που βοήθησαν τη "μαμμού" στον τοκετό και την περιποίηση του βρέφους.

Στις τρεις ή πέντε ή επτά μέρες μετά τον τοκετό, ανάλογα με την υγεία της ηεχώνας, γίνονται τα "σταυρώματα". Η ηεχώνα με τη βοήθεια της "μαμμούς" θα κατέβει από το κρεβάτι και κατεβαίνοντας θα πατήσει σίδερο ή υνί ή ξινάρι. (Η γιαγιά μου έβαζε τη μητέρα μου να πατήσει το "στούπωμα" (καπάκι) κατσαρόλας, δηλαδή κάτι μεταλλικό για να γίνει στερεή σαν μέταλλο). Ακολουθεί τη "μαμμού" η οποία προπορεύεται κρατώντας στο ένα χέρι ένα ποτήρι κρασί και ένα κρεμμύδι και στο άλλο ένα ψαλλίδι ή μαχαίρι μαυρο-μάνικο με το οποίο χαράσσει ένα σταυρό στον τοίχο κάθε δωματίου. Η ηεχώνα κρατεί ένα ψωμί και μελάνι ή σκόνη λουθακιού διαλυμένη και με αυτή τη χρωστική ουσία σχηματίζει το σημείο του σταυρού χρώματος μπλε, στο σημείο όπου η "μαμμού" είχε χαράξει με το μαχαίρι. Αφού περάσουν από το πηγάδι της αυλής ή τα αποχωρητήρια η ηεχώνα φτύνει και ρίχνει ένα καρφί για το στοιχείο του ήακκου και έπειτα κατευθύνονται προς την εξώπορτα, όπου σκύβοντας ρίχνει το κρεμμύδι κάτω από τα σκέλη της μέσα στο δρόμο, για να γίνει σφικτή σαν το κρεμμύδι. Κατόπιν αφού στραφεί προς την Ανατολή ρίχνει το κρασί πάνω από το κεφάλι λέγοντας:

*‘Ηλιε μου, δώσ’μου τες κοτσινάες σου,
να σου δώσω τες τζιτρινάες μου’.*

Έπειτα ρίχνει έξω το ψωμί δίνοντας το στον πρώτο περαστικό και λέγοντας:

*‘Τζυράες μου τζαι καλοτζυράες μου
μ’ εσείς κακόν που ηλόου μου
μ’ εγιώ κακόν που ηλόου σας”*

Καλοτζυράες ή καλές γεναίτζες λέγουν κατ’ ευφημισμό τα πονηρά και κακοποιά πνεύματα από τα οποία κινδυνεύουν τόσο η μητέρα όσο και το παιδί μέχρι τα “σταυρώματα”, οπότε το σημάδι του σταυρού τα απομακρύνει.

Το σημάδι του σταυρού και σε άλλες περιπτώσεις απομακρύνει τα πονηρά πνεύματα. Γι’ αυτό κατά τη λαϊκή αντίληψη, όταν κάποιος συναντήσει καλικάντζαρο κατά τα Δωδεκάμερα και κάμει σταυρό του, ο καλικάντζαρος εξαφανίζεται, γιατί ο διάβολος δεν αντέχει στο σημείο του σταυρού. Γι’ αυτό και η παροιμία:

*“Όποιος κάνει το σταυρό του
όπλο έχει στο πλευρό του”.*

Στις επτά μέρες για τα αγόρια και στις οκτώ για τα κορίτσια γίνεται το “εκκλησίασμα” του μωρού. Η νοννά ή η γιαγιά του μωρού θα το πάει στην εκκλησιά, όπου δίδεται και το όνομα, το οποίο όμως μπορούν να αλλιάξουν με τη βάπτισή. Εκεί ο παπάς αφού διαβάσει μίαν ευχή παίρνει το μωρό στην εικόνα της Παναγίας και το προσκυνά.

Το παιδί κοιμάται μέσα στην κούνια ή στη “σούσα” του. Η “σούσα” είναι κατασκευασμένη από ένα ξύλινο σκελετό σχήματος ορθογωνίου απ’ όπου περνάει μια σακκούλα και σχηματίζεται μια θήκη – μέσα βάζουν τα στρωσίδια του μωρού. Τη σούσα την κρεμάνε από τις δύο στενές πλευρές με σχοινιά από τα “βοηίτζια” (δοκάρια) του δωματίου πάνω ή καλύτερα δίπλα από το κρεβάτι της μητέρας. Στη μακριά πλευρά της σούσας δένουν ένα λουρί που το τραβά η μητέρα σαν είναι πηγαισμένη και την κουνά.

Η κούνια είναι κατασκευασμένη από σίδηρο και τοποθετείται δίπλα από το κρεβάτι της μητέρας. Και πάλη δένεται ένα λουρί στα κάγκελλα της κούνιας που μ’ αυτό την κουνούν.

Δε θεωρείται καλό να κουνούν την κούνια, όταν δεν είναι μέσα το μωρό, γιατί υπάρχει η αντίληψη ότι θα πεθάνει το μωρό και θα μείνει άδειο το κρεβατάκι του.

Στις δεκαπέντε μέρες μετά τον τοκετό θα γίνει από τη “μαμμού” το λούσιμο της “λιχούσας”. Στις σαράντα θα πάει στην εκκλησιά για να “ποσαραντώσει”. Εκεί ο παπάς θα της διαβάσει μια «ευχή», θα θεωρείται πια καθαρή και θα επιτρέπεται να πηγαίνει εκκλησία.

Τώρα αναφέρω μερικές δοξασίες της περιοχής Κυθρέας σχετικές με το νεογέννητο:

Αν γεννηθεί με ανοιχτό το χέρι πιστεύεται ότι είναι ανοιχτοχέρης. Αν έχει δύο

“κουρίες”, δηλαδή κορφές, στα μαλλιάκια του θα παντρευτεί δύο φορές. Αν γελά στον ύπνο του ήνευ ότι συνομιλεί με τις “καλές γεναίτζες” που του λένουν ότι η μάνα του πέθανε. Το παιδί όμως απαντά πως είναι ψέματα γιατί πριν λίγο το εθίλαζε και* έτσι γελά. Αν όμως κλαίει στον ύπνο του ήνευ ότι του λένουν ότι πέθανε ο πατέρας του και κείνο το πιστεύει, γιατί πέρασε αρκετή ώρα για να τον δει και έτσι κλαίει.

Αν σταυρώσει τα πόδια του είναι σημείο ότι θέλει αδέρφι και η μητέρα του θα κάμει σύντομα ήλιο παιδί.

Αν τρίζει τα δόντια του στον ύπνο του υπάρχει η αντίληψη ότι το παιδί “θα φάει τους γονείς και τ’ αδελφια του”, δηλαδή θα πεθάνουν πριν απ’ αυτό.

Όταν γεννηθεί ένα παιδί ήνευ για το μεγαλύτερο αδερφάκι του ότι “επετάχτην η παπούτσα του”, δηλαδή θα πάψει να συγκεντρώνει όλα τα χάδια και τις φροντίδες. Τούτο κυρίως λήγεται για τα πρώτα παιδιά που απολαμβάνουν τα χάδια όλων των μελών της οικογένειας. Χαρακτηριστική είναι η παροιμιακή φράση:

*‘Το πρώτο εν’ τραντάφυλλον,
το δεύτερον τζυδώνιν
τζί’ από το τρίτον τζαι να πα’
ακούσαν τζί’ οι γειτόνοι”.*

Η παροιμία αυτή θέλει να τονίσει ότι όσο αυξάνει ο αριθμός των παιδιών η μητέρα δεν μπορεί ν’ αφιερώσει σ’ αυτά το χρόνο που αφιέρωνε στα πρώτα παιδιά και αναγκάζεται να τα παραμελήει, ώστε το κλήμα τους να ακούεται στη γειτονιά.

Επειδή η ηλεχώνα για να κατεβάσει γάλα πρέπει να τρώει ό,τι εκλεκτό, οι φίλες που την επισκέπτονται της φέρνουν εκλεκτά φαγητά, συνήθως κοτόπουλα, και μια μπουκάλα κρασί, γιατί πιστεύουν ότι με το κρασί κατεβάζει γάλα. Η ηλεχώνα με τη σειρά της προσφέρει στις επισκέπτριες της μια κλωστή “κούμουηλα”. Στο νεογέννητο οι συγγένισσες και γνωστές προσφέρουν ζάχαρι και βαμβάκι που τοποθετούν στο προσκέφαλο του παιδιού, για να γίνει, όπως πιστεύουν, γλυκό σαν το ζάχαρι και “να ζήσει να γεράσει και ν’ ασπρομαηλήσει”, δηλαδή τα μαλλιά του να γίνουν άσπρα σαν το βαμβάκι.

Μερικές ήλιες συνήθειες είναι οι εξής:

Αν το παιδί είναι δυσκοίλιο η μάνα του δεν πρέπει να το ήγει, γιατί αδυνατίζει το μωρό. Αν το κρατήσει μυστικό το παιδί γίνεται παχουλή.

Δεν πρέπει να το δρασκελούν, γιατί μένει κοντό. Όταν χασμουρηθεί σταυρώνουν το κεφάλι, δηλαδή κάνουν με το χέρι τους το σημείο του σταυρού πάνω από το κεφάλι του παιδιού λήγοντας “Χριστός”.

Άμα πάθει σπασμούς λήγουν ότι “έλαβεν” και δεν πρέπει να το αγγίσει η μάνα του.

Εκείνος που θα δει πρώτος το πρώτο δόντι του παιδιού πρέπει να του κάμει "αλληάν" (φορεσιά). Όταν αρχίσει η δεύτερη οδοντοφυΐα και βγαίνουν τα πρώτα δόντια, το παιδί πετά το βγαλμένο δόντι στα κεραμίδια με επίκληση προς την "κορόνα" (κοράκι) ή προς τον ήλιο λέγοντας:

*"Διώ σου κοκαλλένο
τζαι δώσ'μου σιερένο
να κοκαλλιώ τα σίερα
να τρώω ποξαμάδκια"*

Σε ηλικία πέντε μηνών αρχίζουν να καθίζουν το μωρό βάζοντας του γύρω-γύρω μαξιλάρια και στους έξι μήνες μπορεί να καθίσει μόνο του. Γι' αυτό και η συμβουλή:

*"Στους πέντε σφάλωνε (δηλ. να βάζει γυρω-γύρω μαξιλάρια)
στους έξι κάθισε
τζαι στους επτά γρονθοκουπάνιζε".*

(δηλ. μπορεί τότε να σηκώσει ακόμα και ξύλο και μπορείς να το δείρεις στα πισινά του). Τα κορίτσια αργούν πιο πολύ να τα καθίσουν, γιατί έχουν την αντίληψη πως αν τα καθίσουν ενωρίς θα γίνουν κακόγεννες, δηλαδή πιστεύουν ότι γίνεται κακός σχηματισμός της ηλικάνης και δυσκολεύονται στη γέννα τους.

Όταν αργήσει να περπατήσει το παιδί το "δκιακονούν", το βάζουν δηλαδή μέσα σε μια κοφίνα και το κρατούν και γυρίζουν τη γειτονιά ζητιανεύοντας. Στα σπίτια που πάνε τους δίνουν κομμάτια ψωμιά. Μ' αυτό τον τρόπο το παιδί ζητιανεύοντας θα περπατήσει.

Όταν το παιδί αργούσε να μιλήσει, στα παλιά τα χρόνια το πήγαιναν στη Λευκωσία στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννου και το έβαζαν να δαγκώσει το μαντάλι της πόρτας της εκκλησίας.

Αποφεύγουν να ρούσουν τα παιδιά το Σάββατο του Λαζάρου, γιατί υπάρχει μνήμα ανοικτό, όπως επίσης και όταν στο χωριό υπάρχει κηδεία. Ακόμη και οι μεγάλοι που παρευρίσκονται στην κηδεία αποφεύγουν να ρουστούν. Επίσης αποφεύγουν να ρούσουν τα παιδιά κατά τις "κακαουσιές", τις πρώτες πέντε μέρες του Αυγούστου μέχρι δηλαδή τη Μεταμόρφωση του Σωτήρος, γιατί θα "πασαλιώσει" το δέρμα τους (θα κάμει δηλαδή ηλικέδες).

ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ

Την ανατροφή και το μεγάλωμα του παιδιού αναλαμβάνει η μητέρα ή, αν εκείνη έχει δουλειές και πηγαίνει έξω στα χωράφια, η γιαγιά ή η μεγαλύτερη αδελφή. Ένα παιγνίδι που παίζει η μεγαλύτερη αδελφή με το μικρό αδελφάκι της είναι οι "πούππες", αυτοσχέδιες κούκλες κατασκευασμένες με κουρέλια. Παίρνουν σαν σκελετό ένα μικρό τεμάχιο καλαμιού, πάνω στο οποίο με ρούχα σχηματίζουν

τον κορμό και το κεφάλι, Ένα άηλο μικρότερο καλήμι μπαίνει σταυροειδώς ανάμεσα στο κεφάλι και τον κορμό και σχηματίζονται τα χέρια. Στο κεφάλι ράβουν τα μαλλιά και σαν τέτοια χρησιμοποιούν αποκτενίδια. Ντύνουν τις "πούππες" με φορέματα που ράβουν τα ίδια τα παιδιά.

Άηλο παιγνίδι είναι το "καουρίν". Ξεκινώντας από την κοιλιά του μωρού κάνουν με τα δάκτυλα το περπάτημα του κάβουρα λέγοντας "καουρίν-καουρίν" μέχρι να φθάσουν στο λαιμό, οπότε γαργαλούν το μωρό λέγοντας: 'Κίτι-κίτι" και κείνο ευχαριστείται και γελά.

Άηλες φορές σκεπάζουν το πρόσωπό τους ή με ένα μαντήλι ή και με τις παλάμες και κατόπιν το ξεσκεπάζουν λέγοντας 'Ιτζιά' και πάλι το παιδί γελά. Μπορεί και το ίδιο το παιδί να καλύψει το πρόσωπο του και να κάμει 'Ιτζιά".

Τα "πίσκαλα" είναι ένα συνηθισμένο παιγνίδι. Κάνοντας κάποιος παλημάκια λέγει το εξής τραγούδι:

*"Πίσκαλα καλή-καλή
νάρτει τζι'ο παπάς καλή
να του φέρει δκυό κοκκά
να τα βάηει στην ποδικιάν
να τα πάρει της μαμμιάς
να του δώσει δκυό βυζιά".*

*"Πίσκαλα καλή-καλή
νάρτει ο παπάς καλή
να του φέρει πωρικά
σύκα τζι' ανατολικά
τζαι κουφέτταν της Φρατζιάς
να τα βάηει στην ποδικιάν
να τα πάρει της μαμμιάς
να του δώσει δκυο βυζιά".*

Άηλο παιγνίδι είναι το "μπούηλου-μπούηλου". Καθίζοντας το παιδί στα γόνατα το κουνάνε λέγοντας το εξής τραγούδι:

*Μπούηλου-μπούηλου ντεβετζί
τζι' έππεσέν του το βρατζίν
μεσ' τον ήάκκον του Χατζή*

*τζι'εκατέβην το μαυρίν
να του φέρει το βρατζίν
τζι' έμεινεν τζει μέσα τζει".*

Κουνώντας το επίσης σαν το κούνημα που κάνει ο "καμηλάρης" όταν κάθεται στον κάμηλο του ήνε:

*"Παρπάτα, γεροκάμηλε, να πάμεν στα Βαρώσια
να φέρουμεν του Κώστα μας μαντήλια με τα κήωσια".*

Ή

*"Σαντάλια, μαντάλια
να πάμεν στην Ατάλειαν
να φέρουμεν κουτάλια*

*να φάμεν τα πελάφια
στο γάμο του Κωστάκη".'*

Άηλο τραγούδι με το οποίο παίζουν του παιδιού είναι το "εψές ο ψύηλος έψαη-ήεν":

“Εψές ο ψύλλος έψαήλην τζι’η φτείρα καθονάρκαν
 τζι’ένα φτωχόν καθοηρίν αντίερων εδάκκαν.
 – Ρέ φτωχοκαλήρηρον, το τζερίν σου πού ένι;
 – Το τζερίν μου εν’ εις την μέλισσαν.
 Η μέλισσα θέηει φτερόν το φτερόν εις το ατόν
 Ο ατός θέηει το ήέσιον το ήέσιον στον βοσκόν
 Ο βοσκός θέηει φιλήν το φιλήν στην κορασιάν
 Η κορασιά θέηει σκαρπίνια τα σκαρπίνια στον σκαρπάρην
 Ο σκαρπάρης θέηει τρίσιες οι τρίσιες εις τον σιοίρον
 Ο σιοιρος θέηει κηιττάριν το κηιττάριν στον γεωργόν
 Ο γεωργός θέηει το ‘νιν το ‘νιν στο κωμοδρόμον
 Ο κωμοδρόμος θέηει κάρβουνα τα κάρβουνα στον πεύκον
 Ο πεύκος θέηει ήάιν το ήάιν στην εηιάν
 Η εηιά θέηει νερόν το νερόν στον ποταμόν
 Ο ποταμός θέηει καθάρισμαν τζι’ η τζεφαλή του τσάκκισμαν
 τζι’ αηάτισμαν τζαι σιεροκουπάνισμαν”.

Άηλο παιγνίδι που παίζεται με περισσότερα παιδιά είναι το “τσιμπι-τσιμπι τον ατόν” Κατά το παιγνίδι τούτο όηα τα παιδιά που παίζουν απηώνουν τα πόδια τους και ένας τσιμπα με το χέρι του όηα τα πόδια με τη σειρά ήέγοντας το εξής ρυθμικό:

«Τσίμπι-τσιμπι τον ατόν σύρνω τον τζαι παρπατώ στην μερκάν της αηιιτζής βρίσκω μια ποηιιιτζήν που μαείρευκεν φατζήν	με το γάηαν το γηιιιτζύν τζι’είπεν μου, έηα φα τζαι συ – Δεν θέηω, ποηιιιιτζή. – Φά’ του κάττου το νουρίν τζαι του ποντικου το ‘φτιν»
---	---

Το πόδι στο οποίο θα τελειώσει το τραγούδι αποσύρεται και το τραγούδι με το τσιμπημα συνεχίζεται, μέχρις ότου βγουν έξω όηα τα πόδια.

Κάτι ανάηογο είναι και ένα άηηο παιγνίδι, το “φέρε μπα...” που δε τσιμπούν αυτή τη φορά, αηηά κάποιος αγγίζει το χέρι του στο στήθος των παιδιών που παίζουν ήέγοντός το ρυθμικά:

“Φέρε μπα, φέρε μπου να χοηιάσουμεν τον βουν της τζυράς της Μαρκεττούς	που εν’ πουκάτω στην εηιάν που σιέζουν τα στρουθηιά τζαι τρώει τα η τζυρά η Μαρκεττού”.
--	---

Και πάηι το παιδί που θα τελειώσει πάνω του το τραγούδι βγαίνει έξω και το παιγνίδι συνεχίζεται μέχρις ότου βγουν έξω όηα τα παιδιά.

Ανάφερα πιο πάνω μερικά από τα παιγνίδια των πιο μικρών παιδιών της περιοχής Κυθρέας. Δεν ανάφερα τα παιγνίδια των μεταηύτερων παιδιών.

Σημαντικά είναι επίσης και τα νανουρίσματα με τα οποία νανουρίζουν τα παιδιά. Σ' αυτά φαίνονται και τα όνειρα και οι πόθοι της μάνας. Παραθέτω εδώ μερικά από τα πιο συνηθισμένα:

«Αγιά Μαρίνα τζιαι τζυρά
που ποτζοιμίζεις τα μωρά
ποτζοίμισ' τζιαι τον γυόκαν μου
(ή την κόρην μου)
έπαρ' τον πέρα γύρισ' τον
τζιαι πάηαι στράφου φέρ'μου τον
γιατ' έν' μιτσίν τζιαι θέηω το,
τζί' ότι μιαηύνει φέρνω το».

«Άγια Μαρίνα τζοίμισ' το
τζί' αγιά Σοφκιά νανούρισ' το
έπαρ' το πέρα γύρισ' το
τζιαι φέρ' το τζιαι ποτζοίμισ' το».

«Αγιά Μαρίνα της Τζυρκάς
τζι Αγιά Σοφκιά της Χώρας
έπαρ' το πέρα γύρισ' το
τζιαι πάηαι στράφου φέρ'μου το.
Έπαρ' το πέρα των περών
να κόψει μούττες των δέντρων
να δει τα δέντρα πως αθκιούν
τζιαι τα πουηιά πως κεηαδούν
να δει νερά τρεχάμενα
να δει πουηιά πετάμενα».

Άηθα όπου φαίνονται και οι επιθυμίες της μάνας είναι:

«Ά για τζοιμίσου, γυόκα μου,
τζί'έχω να σου χαρίσω
τρεις χώρες τζιαι τρία χωρκά
επήεν κάτω στον γυαηόν
τζιαι τρία μοναστήρα
στες χώρες να δκιανεύκεσαι
τζιαι στα χωρκά να νιέσαι
τζιαι στα μοναστηράκια σου
να πα να ηουτουρκέσαι».
«Άγια τζοιμίσου, γυόκα μου,
τζί'έχω να σου χαρίσω
την Αηεξάντραν ζάχαριν
τζιαι το Μισίριν ρύζιν
τζιαι την Κωνσταντινούπολην
τρεις χρόνους να την 'ρίζεις».

«Ά για τζοιμίσου, γυόκα μου,
τζί'η μάνα σου εν εν' δαχαμαί
να φέρει δάφνην τζιαι νερόν
να ηλύννει τα ρουκούδκια σου
τζιαι τα πουκαμισούδκια σου»
«Νανί— νανί να τζοιμηθεί
να τζοιμηθεί ν' αναγιωθεί
μα να καηοξημερωθεί
στην κούνιαν του την αρκυρήν».

Και με τα νανουρίσματα κηείω τη μεηέτη μου. Ανέφερα σ' αυτή συνήθειες και δοξασίες σχετικές με τη γέννηση και την ανατροφή των παιδιών στο Παηαίκυθο και στα άηθα χωριά της περιοχής Κυθρέας, των οποίων οι κάτοικοι σήμερα, ξεριζωμένοι από το βάρβαρο "Αττίηα", βρίσκονται διασκορπισμένοι σ' όλη την Κύπρο και περιμένουν με νοσταηγία και αγωνία, πότε να γυρίσουν στις πατρογονικές τους εστίες και να συνεχίσουν πάηιν όηοι μαζί τα πατροπαράδοτα ήθη και έθημά τους.